

Keeleviga nagu paha putukas

Tuleb vastata, peab vastama küsimusele, miks keeleminutites ei ole enam keeleravi. Ei ole vigade sõitlemist. Seda nõutakse. Ja kui karmid nõudjad publiku seast annaksid ainult ühe lause jagu vastamiseks võimalust, siis hõikaksin neile nõnda: vead on praht, kas peaks kuulajaid kutsuma aina prügimäele? On teisi ideaale, ja kõige ilusamini on neist rääkinud vana Saksa DV keelemees, koolmeister ja pärast professor Eduard Koelwel niisuguste sõnadega: „Oleks ilus ülesanne õpetajale: nende õpilaste ette, kes grammatikas ainult kõnnumaad näevad, laotada see kui avar maastik kõigi vahelduvate looduspiltidega.” Eesti Raadio keeleminutid on nende kuulajate ette, kes emakeeles ainult prügimäge näevad ... ei, nii oleks liiga kole ütelda. Aga vahelduvaid looduspilte ja avarat emakeelemaastikku olen tõesti tahtnud teile näidata ja arvan koguni, et see on peaasi.

Kuid prahti tekkib ikka ja see vajab prügimäele vedamist. Seepärast peab ka keelehääling tegema aeg-ajalt tüütut vigade naelutamise tööd. Ja tänane teema on siis: kroonilised, uued ja juba välja ravitud keelevead.

Väga palju on juttu olnud ikka ühtedest ja samadest keelepruugi halbustest. Tubli osa keeleprahti on kroonilise iseloomuga, tal on visa hing. Ons siis üldse mõtet nende vigadega jännata, kui nad nagunii välja ei parane? Vaadake, keeleravi sarnaneb väga parasiiditõrjega. Neid ju tapetakse. Kuid ons inimkonnal lootust lutikatest ja vaaraosipelgatest lahti saada? Seda on raske öelda, aga sellegipoolest olen lutikatõrje poolt ja naine on kodus ka sipelgatele mürksööda välja pannud.

Niisiis miks me sarjame seda sõnakest *läbi viima*? Miks me ei taha teda trükis näha ega eetris kuulda? Tahaks just lugeda ja kuulda – kuid teda ennast. Selline sõna – *läbi viima* – on eesti keeles täiesti olemas, täiesti õige ja täiesti vajalik. Nagu niisugustes lausetes: „Nad ajasid vastu, aga meie viisime oma tahtmise läbi” – „Vasakpoolne koalitsioon suutis oma eelnõu alamkojas läbi viia” – „Me viisime juba enne läbi, et einelauas enam alkoholi ei müüda ja selle asemele tuleb soe toit.” Viimast saab ütelda lühemaltki: „Me viisime sooja toidu einelauas läbi.” Need olid nüüd õiged ja kenad laused selle sõnaga. Kui koolmeistri moodi ära seletada, siis *läbi viima* tähendab ’vastupanule vaatamata saavutama’. Saavutasime sooja toidu – viisime sooja toidu läbi.

Nojah, aga on siis see teine *läbiviimine*, see paberliku slängi kõlks, ja kohe selgitame, millega ta on nii halva iseloomustuse ära teeninud. Aga sellega, et sööb emakeele sõnu! Ta on avalikust keeletarvitusest juba peaaegu ära söönud neli sõna: *korraldama*, *pidama*, *andma* ja

läbi viima. Jah, õigesti kuulsite, ta sööb ka iseennast. Paberliku kõlksuna sööb ta end kui vajalikku sõna. Eks ole: kokkutulekuid, konverentse, pidusid, võistlusi k o r r a l d a t a k s e. See, kes korraldab, ei ole mitte *läbiviija*, vaid *korraldaja*. Pidusid, koosolekuid, konverentse jne p e e t a k s e. Sõna *pidu* tuleb ju ise *pidamisest*: mida peetakse, on pidu. Tunde a n t a k s e, vilunud õpetaja annab kuus tundi päevas. Just annab. Ärge unustage neid sõnu! See on üleskutse: võtke kätte ja viige läbi, et *läbi viima* enam ennast ega teisi ei hävitaks!

Kuu algul oli lehes üks hoopis imelik teade. Nimelt olevat maipidustusi Tallinnas „läbi viidud” juba XIV sajandil. No ei! See slängikõlks on alles XX sajandi sigitis. Pidusid peeti ennevanasti ja sobib neid pidada ikka.

„Ennevanast, ennevanast oli seadus rangem, / kombesid olid valjemad ja armutunne kangem. / --- / Aga kui siis kirikusse pulmarong läks rivis – / tundsid, arm viib õige mehe *läbi halli kivi*.” Nüüd räägime läbi halli kivi minekust. Jah, mindi läbi halli kivi ja sobib minna ikka. Aga viimasel ajal on publitsistikas see sõnake *läbi* hakanud võtma iseäralikku asendit. Märkamata, et midagi on korrast ära, kirjutaks mõni pastakas nõnda: „Koer istus kalda all, aga kallas varises ja ta sai läbi halli kivi surma. Vaene loom ei saanud otsa läbi oma süü.” Kombineerisin praegu näiteks just sellised mitteintelligentlikud laused, et veider viga paremini silma paistaks, aga seda viga poetavad just haritlased oma haritlaslikku sõnastusse, kus ta on maskeeritum, kuid egas sellepärast mitte vähem narr. Vea allikat pole raske leida. Eesti keeles saab öelda nii, et „koer ei saanud otsa mitte oma süü tõttu”, „koer sai surma variseva kivi tõttu” või „variseva kivi all” või „varisevast kivist” sai ta surma. Ja veel saab ütelda, et koer sai surma „variseva kivi läbi” ja „mitte oma süü läbi”. Sellise *läbi* tarvituse oleme kunagi ammu laenanud saksa ja vene keelest. Kuid eesti rahva vaist tegi *läbi*-sõnaga läbi ühe vajaliku operatsiooni. Ta valis sellisele *läbi*’le teise asendi. Paneme kõrvuti niisugused ühendid:

läbi lillede – lillede läbi

Või selguse mõttes veel nii:

läbi mürgiste lillede – mürgiste lillede läbi

Läbi seisab kord oma põhisõna ees, kord põhisõna taga ja me saame selgesti aru, et olenevalt asendist on tähendus erinev. Puur läks läbi kivi – loom sai surma kivi läbi. Viimasel ajal vilksuna hakanud viga seisneb siis selles, et *läbi* paigutatakse põhisõna ette ka siis, kui ta õige koht on taga. See on samuti teiste keelte jäljendamine, kuid mitte enam arukas, mitte enam omale keelele kasu toov, vaid lausa vastupidi. Arulagedat vene keele jäljendamist saaks ju viia kui tahes kaugemale. Kui venelane läheb teisele kaldale *через реку*, kas läheb siis eestigi

intelligent sinna „läbi jõe”? No mingu tema pealegi silla kõrvalt läbi jõe, meie läheme silla kaudu üle jõe.

Need olid siis kaks näidet. Üks kroonilise vea kohta, see oli see *läbi viima*, mis kõlksuna sööb ennast ja teisi. Teine näide uue, alles endale teed rajava vea kohta, see on see *läbi-sõna* kasutamine vales asendis. Vales kohas *läbi* on veel nii värske, et kui toimetajad end veidigi pingutavad, siis jaksab sellele kiiresti otsa peale teha.

Aga kas siis on teada ka kolmandat liiki juhtumeid, selliseid, kus krooniline halbust on ühiste jõupingutuste tulemusel ära kadunud? Putukate alalt võib näiteks tuua süsiklased. Säherdused tumehallid, elasid Mustamäel jahu sees. Aga näe, saime ära hävitada. Keele alalt on nimetada üks grammatiline hälbimus, mis oli kuuekümnendatel aastatel suur murelaps. Veel seitsmekümnendatel äratas ta tähelepanu. See oli pöörsõna liitmisevikkude vältimine. Eesti pöörsõnal on ju kolm minevikku: lihtminevik ja liitmisevikena täis- ja enneminevik. Näiteks lihtminevik *ta kõndis*, täisminevik *ta on kõndinud*, enneminevik *ta oli kõndinud*. Paneme korraks ka lausesse: „Ta kõndis kaua samal puiesteel, kus oli ennegi kõndinud.” Kõndis, oli kõndinud. „Ta on kõndinud kaksteist minutit edasi-tagasi” – *on kõndinud*. Ja pange nüüd palun tähele, et täisminevik *on kõndinud* ulatub otsaga kõnelemishetkeni. On 12 minutit kõndinud ja kõnnib veel praegugi, pruut pole tulnud.

Täis- ja ennemineviku surm oli kuuekümnendatel aastatel otse oodata. Põhjuseks oli pooliku vene keele oskusega tõlkijate mõju, sest vene keeles on näiliselt üksainus minevikuvorm ja seda vormi jäljendati aina eesti lihtminevikuga. Tegelikult on vene keeles kaks minevikku – perfektivne ja imperfektivne –, ja peale selle passiivsed kesksõnatarindid, mis kõik kokku on vähemalt niisama mitmekesine, niisama nõrke grammatika kui meie kolm minevikuvormi. Kui meie k o l m! Need kolm tuli kõik säilitada kenasti ja see on ka korda läinud. Ütleks nii, et kehva keelteoskuse mehed jäid alla, üldrahvalik keelepädevus peale ja need, kes propageerisid täis- ning ennemineviku säilitamist, võivad oma tööga rahul olla.

Et kuhu näide jääb? Näidet on raske tuua. Üksikud laused lihtminevikuga on õiged ja alles pikemast tekstist selgub, kas autor või tõlkija oskab eesti pöörsõnaga ümber käia. Aga no mõne lihtsa ja lühikese vea ehk leiab. Kas teate, mis on frenell? Frenell ehk Fresneli lääts on liik optilisi läätsi. Nad on sellised õhukesed ja viirulised, mitte just suurendusklaasi moodi. Tänapäeval kasutatakse neid paremate fotoaparaatide näidikutes ja sellest kirjutaski kümme aastat tagasi Tehnika ja Tootmine, k u i d n õ n d a: „Niisugused läätsed leidsid esmalt kasutamist helgiheitjates, kuid umbes tosin aastat ka peegelkaamerate näidikutes.” Selline lihtminevikuga lause tähendab seda, et kaksteist aastat kasutati ja siis visati nurka. Kasutati helgiheitjates, kuid umbes tosin aastat ka peegelkaamera näidikutes. Tähendab oleks tulnud

ütelda, et tosin aastaid *on neid kasutatud* ka näidikutes. Täisminevik suudab tulla olevikku välja, lihtminevik jääb lihtminevikuks.

Praegu on asi märksa parem. Puudulik verbiaegade tarvitus on lokaliseerunud õige halvakvaliteedilistesse kirjatöödesse. Massimõju sel palju enam ei ole. Ainult üks pea valvel olema – et need süsiklased uuesti munema ei hakkaks.

Valvel olla võiks nüüd juba noorem rahvas. Keelehooldetöö on just nii igavene kui keel ise. Ja ta kestab põlvest põlve, eri põlvil muist samad, muist erinevad mured, erinevad tulipunktid ja tegutsemisviis. Keeleputukate-vastase kihvtipritsi võiks siis nüüd juba uus rahvas enda kätte võtta. Keeleminutite mees peaks tohtima ise näha ja teile näidata, kui rikas ja rohke ja rõõmus on meie aastatuhandete jooksul kogunenud keel.

26.05.1985